

УДК 346:347.477.5(477)

Я.С. Синявська

ПОНЯТТЯ, ПІДСТАВИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Юридична відповідальність – важливий інструмент у господарському механізмі. Невиконання або неналежне виконання господарських зобов'язань тягне за собою відповідальність суб'єктів господарювання.

Аналізуючи ознаки господарської діяльності, ознаки суб'єкта господарювання, визначаємо, що суб'єкти господарювання, які виступають самостійно в господарському обігу, несуть юридичну відповідальність. Учені по-різному називають відповідальність суб'єкта господарювання. Одні з них згадують майнову відповідальність [1, с. 21], інші – крім майнової, також фінансову [2, с. 69], або повну економічну відповідальність [3, с. 3]. На думку Н.О. Саніахметової, юридична відповідальність подається в широкому позначенні, не обмежена будь-яким одним її видом, а об'єднує всі її прояви [4, с. 20]. Існують й інші розуміння поняття «юридична відповідальність».

Проблема юридичної відповідальності у сфері господарської діяльності характеризується тим, що вона недостатньо науково розроблена і висвітлена в юридичній літературі. Вона розглядалась у працях С. Андрієнка, А. Башняка, Ю.П. Битяка, В. Боровика, М.С. Вертузаєва, Р.Ф. Гринюка, М. Гусака, Л. Музики, Д. Прядка, О.М. Юрченка, К.Б. Ярошенко.

Дослідженню безпосередньо питання господарсько-правової відповідальності в різний час присвятили свої праці В.С. Мартем'янов [5, с. 248, 250, 226], В.С. Щербина й А. Я. Пилипенко [6, с. 146, 154, 149], Г. Д. Отнюкова [7, с. 461, 463-475], В.К. Мамутов [8, с. 26-27] та ін.

Так, під господарською відповідальністю А. Шпомер розуміє настання несприятливих майнових наслідків (стягнення збитків, штрафу тощо) при порушенні правил функціонування господарського механізму, які встановлюються державними органами в інтересах держави або сторонами в договорі [9, с. 6].

На нашу думку, найбільш послідовною позицією в цьому питанні є позиція В. Мамутова. Він розглядає господарсько-правову відповідальність як зазнання господарським органом несприятливих економічних наслідків безпосередньо внаслідок того, що до нього застосовані передбачені законом санкції (міри відповідальності економічного характеру) за вчинене ним правопорушення [8, с. 26-27].

Таке розуміння юридичної, у тому числі й господарсько-правової, відповідальності не тільки дістало підтримку і визнання в загальній теорії права, а й знайшло своє закріплення у ст. 216 ГК України.

Відповідно до цієї статті, відповідальність за правопорушення, здійснене у сфері господарювання, полягає в застосуванні до правопорушників – учасників господарської діяльності – правового впливу (санкцій) на підставах і в порядку, передбачених ГК України, іншими законодавчими актами чи договором.

Отже, відповідальність застосовується у формі певної системи господарських санкцій, передбачених господарським законодавством, укладеними договорами і локальними актами нормативного характеру суб'єктів господарювання, за невиконання або неналежне виконання зобов'язань учасниками господарських правовідносин.

Висловлюючи різні точки зору і підходи до визначення господарсько-правової відповідальності, переважна частина правників розглядають її як наслідок правопорушення, як несприятливі економічні наслідки. Вони єдині також і в питанні відносно суб'єкта відповідальності. Згідно з їхніми дослідженнями, ним є тільки суб'єкт господарювання. Між тим, аналізуючи приписи ГК України, законодавець визначив, що суб'єктами відповідальності є учасники господарських правовідносин. Відповідно до ст. 2 ГК України, учасниками відносин у сфері господарювання є суб'єкти господарювання, споживачі, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, а також громадяни, громадські та інші організації, які виступають засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності [11].

Отже, до суб'єктів господарської відповідальності, крім господарських організацій та фізичних осіб-підприємців, належать і інші учасники господарських відносин. У зв'язку з цим виникає запитання: яким чином споживачі, як учасники господарських правовідносин, будуть нести господарську відповідальність? Адже для громадян-споживачів, які вступають у господарські правовідносини щодо нагляду та контролю за товарами, послугами, які споживають, не характерні ознаки господарської відповідальності та не можуть поширюватися господарські санкції, регламентовані Господарським кодексом України. Можливо, виключенням будуть споживачі товарів, що виробляються суб'єктами природних монополій: «юридична особа, яка придбаває товар, що виробляється (реалізується) суб'єктами природних монополій», відповідно до Закону України «Про природні монополії» від 20 квітня 2000 р. [12].

Аналізуючи господарське законодавство та враховуючи ознаки господарської відповідальності, вважаємо, що не всі учасники правовідносин можуть бути суб'єктами господарської відповідальності. Як наслідок, потребує уточнення глава 24 Господарського кодексу України шляхом внесення змін до її назви такого змісту: «Загальні засади відповідальності суб'єктів господарювання та суб'єктів організаційно-господарських повноважень». Відповідно, словосполучення «учасники господарських відносин» замінити на «правопорушники господарських відносин». Це, по-перше, усуне розбіжності, які існують у тексті кодифікованого акта, по-друге, виключить споживача з числа суб'єктів господарської відповідальності, що практично не можливо та юридично не коректно, бо він є суб'єктом цивільно-правової відповідальності. Крім того, виокремлюючи ознаки господарської відповідальності, слід зазначити, що господарська відповідальність полягає у зменшенні благ суб'єкта господарювання, однак спрямована не на саму особу суб'єкта господарювання, а на його майнову базу та організацію його діяльності, що не характерно для споживача-громадянина.

Слід зазначити, що господарсько-правова відповідальність ґрунтується на таких підставах:

перша – сукупність нормативно-правових актів щодо відповідальності учасників господарських відносин;

друга – господарська правосуб'єктність боржника і кредитора;

третья – це протиправні дія або бездіяльність господарського правопорушника, які порушують права і законні інтереси кредитора. Дана підстава складається з чотирьох елементів: факту господарського правопорушення; протиправної поведінки учасника господарських правовідносин; причинного зв'язку між протиправною поведінкою і заподіяними збитками та вини.

Вина, як елемент протиправної дії правопорушника, це негативне суб'єктивне ставлення правопорушника до прав і законних інтересів потерпілого, яка існує у формі умислу і необережності. Однак вплив вини у відносинах господарської відповідальності має своє особливе значення, що потребує окремого дослідження, бо вина в господарських правовідносинах трансформується, що змінює загальноновизнане традиційне поняття вини у праві.

Досліджуючи визначення господарської відповідальності, правники надають характеристику її певним ознакам. Так, на думку Д. Липницького, А. Болотова, господарська відповідальність відрізняється сукупністю певних ознак:

1) суб'єктами відповідальності, якими є як суб'єкти господарювання та їх структурні підрозділи, так і учасники господарських відносин, у тому числі відповідні органи державної влади;

2) у разі притягнення до неї йдеться (в кінцевому підсумку) про перетерпіння несприятливих наслідків економічного характеру (полягає у зменшенні благ суб'єкта господарювання, однак спрямована не на саму особу суб'єкта господарювання, а на його майнову базу та організацію діяльності);

3) застосовується у формі певної системи економічних санкцій, передбаченої і господарським законодавством, і укладеними договорами, і локальними нормативними актами суб'єктів господарювання;

4) застосовується тільки в разі правопорушення;

5) на відміну від цивільно-правової, адміністративної відповідальності, передбаченої нормами трудового права, вона настає незалежно від вини правопорушника;

6) з погляду форми ця відповідальність є юридичною, бо становить собою вплив потерпілого (суб'єкта господарювання) або іншого учасника господарських відносин (державного органу управління або контролю) на правопорушника (суб'єкта господарювання) безпосередньо або за допомогою господарського суду, суду загальної юрисдикції або третейського суду [10, с. 862-863].

На підставі визначених ознак, які не викликають заперечень, можна надати доктринальне визначення господарсько-правовій відповідальності.

Таким чином, господарсько-правова відповідальність – це узгоджена й упорядкована система санкцій, які застосовуються до суб'єкта господарювання і суб'єкта організаційно-господарських повноважень, у разі невиконання, неналежного виконання договірних зобов'язань або порушення правил здійснення

господарської діяльності, передбачених нормативно-правовими актами, спрямована на майнову базу та організаційну діяльність правопорушника.

Література

1. Предпринимательское право: Курс лекций / Под ред. Н.И. Клейн. – М.: Юрид. лит., 1993. – С. 12.
2. Онищенко В.Ф., Мельничук В.П. Организация и экономика частного предприятия. – К., 1995. – С. 69.
3. Спасибо И., Колесникова А. Научно-практический комментарий Закона Украины «О предпринимательстве». – Х., 1995. – С. 3.
4. Саниахметова Н.А. Предпринимательское (хозяйственное) право Украины: Учеб. пособие. – Х.: Одиссей, 2004. – С. 78.
5. Мартемьянов Б.С. Хозяйственное право. Общие положения: Курс лекций. – М.: БЕК, 1994. – Т. 1. – С. 248, 250, 226.
6. Пилипенко А.Я., Щербина В.С. Господарське право: Курс лекцій: Навч. посіб. для юрид. вузів. – К.: Вентурі, 1996. – С. 146, 154, 149.
7. Предпринимательское (хозяйственное) право: Учебник: В 2 т. – М.: Юристь, 1999. – Т. 1. – С. 461, 463-475.
8. Мамутов В.К., Овсиенко В.В., Юдин В.Я. Предприятие и материальная ответственность. – К.: Наук. думка, 1971. – С. 26-27.
9. Шпомер А. Особливості господарської відповідальності у сфері економіки // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 6. – С. 6-7.
10. Хозяйственное право: Учебник / В.К. Мамутов, Г.Л. Знаменский, К.С. Хахулин и др.; Под ред. В.К. Мамутова. – К.: Юринком Интер, 2002. – С. 862-863.
11. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. // Офіційний вісник. – 2003. – № 11. – Ст. 462.
12. Про природні монополії: Закон України від 20 квітня 2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 30. – Ст. 238.

УДК 347.426

Т.Є. Крисань

ОБМЕЖЕННЯ РОЗМІРУ ЗБИТКІВ, ЩО МАЮТЬ ВІДШКОДОВУВАТИСЯ

Значення відшкодування збитків полягає в тому, що в результаті майно кредитора повинне опинитися в тому стані, в якому воно знаходилося б у разі, якщо б боржник виконав зобов'язання належним чином. Проте відшкодування кредитору повинне бути адекватним, таким, що дозволяє поставити його у відповідний стан. При відшкодуванні збитків кредитор не повинен отримати нічого зайвого, що виходить за межі необхідного, що дозволяє відновити його порушене право. Дана проблема повинна вирішуватися шляхом детального регулювання порядку і способів визначення розміру збитків і їх доведення [1, с. 639; 2, с. 160; 3, с. 106].

Проблемам порядку визначення розміру збитків присвячено чимало цивілістичної літератури. Це питання досліджували М. Абрамов, В.В. Вітрянський, Ю.В. Кулик, К.В. Нам, І.Б. Новицький, Г.К. Матвеев, А.В. Мякініна, Р.А. Ражков, О.В. Фомичева та багато інших науковців.